

۹ مفهوم کلیدی

علم منطق - مغالطه - وظیفه منطق - حیطة منطق - کاربرد منطق - تصور - تصدیق - استدلال -
ترازوی اندیشه

منطق، ترازوی اندیشه

اهداف کلی درس

انتظار می‌رود در پایان درس دانش‌آموزان بتوانند توانایی‌های زیر را به دست آورند:

- ❖ منطق چگونه علمی است؟
- ❖ تعریف مغالطه را بنویسید.
- ❖ چرا شناخت مغالطات امری ضروری است؟
- ❖ وظیفه منطق چیست و چگونه به انسان کمک می‌کند؟
- ❖ حیطة‌های به‌کارگیری منطق را نوشته و مواردی را برای آن مثال بزنید.
- ❖ رابطه منطق با سایر علوم را توضیح دهید.
- ❖ دو حیطة دانش بشری را نام ببرید.
- ❖ بخش تعریف در منطق عهده‌دار چه امری است؟
- ❖ منطق در بخش استدلال به بیان چه اموری می‌پردازد؟

درس‌نامه

✓ اهمیت علم منطق:

انسان در زندگی به دلایل متعددی با نمونه‌هایی از خطای اندیشه مواجه می‌شود. علم منطق، علمی است که در پی جلوگیری از خطای اندیشه است. از این رو منطق‌دانان تلاش کرده‌اند با بررسی انواع خطاهای ذهنی و تقسیم‌بندی آنها، راه‌های جلوگیری از خطای تفکر را نشان دهند و مشخص کنند یک متفکر باید چه نکاتی را رعایت کند تا دچار خطا در فکر یا اصطلاحاً مغالطه (سفسطه) نشود.

✓ تعریف مغالطه:

هر گونه خطای اندیشه به طور عام «مغالطه» نامیده می‌شود که ممکن است عمدی یا غیرعمدی باشد.

✓ ضرورت دانستن مغالطات:

مغالطات هم‌چون بیماری‌هایی هستند که نباید به آنها گرفتار شد؛ پس با دانستن مغالطات (خطاهای فکر) می‌توان با آنها مبارزه کرد. منطق علمی است که ما را با این خطاها آشنا می‌کند.

✓ وظیفه منطق:

وظیفه منطق آموزش شیوه درست اندیشیدن است تا با شناخت قوانین حاکم بر ذهن، روش‌های جلوگیری و مواجهه با مغالطات را بشناسیم و خطاهای ذهنی را تشخیص داده و با آنان مبارزه کنیم.

✓ نمونه به‌کارگیری منطق:

۱- ذهن انسان به طور طبیعی منطقی رفتار می‌کند و قواعد اندیشیدن را به کار می‌برد اما از آنجا که همواره در معرض لغزش است به ویژه در برخورد با استدلال‌های پیچیده، منطق‌دانان قواعد حاکم بر دنیای ذهن انسان را کشف کرده و به صورت علم منطق در اختیار ما قرار داده‌اند تا با یادگیری آن بتوانیم سریع‌تر و دقیق‌تر، عامل لغزش و خطای اندیشه را تشخیص دهیم.

۲- منطق علمی کاربردی است و آموختن آن نیازمند تمرین و ممارست است؛ پس خواندن صرف این علم و نداشتن مهارت در کاربرد آن ما را از خطای اندیشه مصون نمی‌دارد.

۳- علم منطق ابزاری در اختیار سایر علوم است. منطق مانند سیستم کنترل و شاقولی است که به‌کارگیری آن بنای فکری را مستحکم می‌سازد، اما مواد لازم برای ساختن این بنا از طریق علوم دیگر تهیه می‌شود.

مثال کدام یک از عبارات زیر درست است؟

۱- خواندن دستورالعمل‌های منطقی ما را از خطا در اندیشه باز می‌دارد.

۲- تمرین قواعد منطقی و استفاده از آنها ما را از خطا در اندیشه باز می‌دارد.

پاسخ: گزینه «۲» درست است.

✓ میطه کاربرد منطق:

۱- ابزاری برای فهم فلسفه

۲- ابزاری برای درست اندیشیدن و درست تصمیم گرفتن:

ما در سراسر زندگی برای متقاعد کردن دیگران، تعلیم و تعلّم درست، موفقیت در دادوستد سالم، تحت تأثیر هجوم اطلاعات از طریق رسانه‌ها و فضای مجازی قرار گرفتن و ... نیازمند علمی هستیم که شیوه‌های جلوگیری از خطای اندیشه را به ما آموزش دهد. در واقع این علم منطق است که درست تعریف کردن و درست استدلال کردن را به ما می‌آموزد.

✓ دو میطه اصلی منطق: تعریف و استدلال

دانش بشری به دو حیطة کلی تقسیم می‌شود: ۱- تصور، ۲- تصدیق

۱- تصور: صورت‌های ذهنی ساده است که در آنها به واقعیت داشتن یا نداشتن یا ارتباط آنها با سایر امور کاری نداریم؛ مانند تصور

سیمرغ، انسان، درخت و ...

۲- **تصلیق:** جملاتی که در آنها حکم و قضاوت وجود دارد و در آنها اوصافی را به چیزی نسبت می‌دهیم یا از آن سلب می‌کنیم؛

مانند انسان متفکر است. سیمرغ، مرغی افسانه‌ای است و ...

حال سؤال این است که برای شناختن تصورات و تصدیقات مجهول چه باید بکنیم؟ به طور مثال کسی که نمی‌داند ققنوس چیست؟ و یا اینکه چرا باید محیط‌زیست را حفظ کنیم؟ چگونه به او پاسخ دهیم.

پاسخ سؤال اول با تعریف و پاسخ سؤال دوم با استدلال به دست می‌آید.

۱- **تعریف:** با استفاده از تصورات معلوم، تصور مجهول را معرفی کرده و می‌شناسانیم.

۲- **استدلال:** با استفاده از قضایای معلوم، یک تصدیق یا قضیه مجهول را نشان داده و ثابت می‌کنیم.

از آنجا که وظیفه علم منطق جلوگیری از خطای اندیشه است و اندیشه انسان یا در حوزه تعریف و یا در حوزه استدلال خطا می‌کند، منطق به دو بخش اصلی تقسیم می‌شود.

۱- **تعریف منطق:**

۱- منطق تعریف: بخشی که در آن روش صحیح تعریف کردن بیان می‌شود تا از تعریف اشتباه پرهیز کنیم.

۲- منطق استدلال: بخشی که در آن روش صحیح استدلال کردن بیان می‌شود تا از استدلال اشتباه پرهیز کنیم.

بخش‌های منطق

مثال به ترتیب جملاتی که با چیست و چرا ساخته می‌شوند، به کدام بخش از منطق ارتباط دارند؟

۱- تعریف - استدلال ۲- استدلال - تعریف

پاسخ: گزینه «۱» درست است.

فراتر از کتاب

منطق صنعتی است که قدرت تفکر را در
سیر به سوی صواب در قبال خطا تشدید و
تقویت می‌کند. (فارابی)

ردیف	سؤالات						
الف)	تعیین کنید کدام عبارت صحیح و کدام یک غلط است؟ ۱. اشتباه گرفتن معنای دو کلمه با یکدیگر، یکی از انواع مغالطه است. (متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی) ۲. نتیجه‌گیری غلط از یک استدلال از مصادیق مغالطه نیست. (متن صفحه‌ی ۴ کتاب درسی) ۳. دانستن مغالطات برای منطق‌دانان الزامی نیست. (متن صفحه‌ی ۴ کتاب درسی) ۴. انسان در تفکر درست و تصمیم‌گیری درست نیازمند منطق است. (متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)						
ب)	گزینه صحیح را انتخاب کنید. ۵. «انسان موجودی متفکر است» جزء کدام یک از حیطه‌های منطق محسوب می‌شود؟ (متن صفحه‌ی ۱۰ کتاب درسی) ۱) تعریف ۲) تصدیق ۳) تصور ۴) استدلال ۶. کدام گزینه <u>نمی‌تواند</u> دلیل دسته‌بندی قواعد ذهن توسط علم منطق باشد؟ (متن صفحه‌ی ۴ کتاب درسی) ۱) ذهن انسان به طور طبیعی قواعد منطق را رعایت می‌کند. ۲) ذهن انسان در مواجهه با استدلال‌های پیچیده دچار اشتباه می‌شود. ۳) ذهن سریع‌تر و دقیق‌تر می‌تواند عامل لغزش و خطای ذهنی را دریابد. ۴) انسان با دانستن نام‌های قواعد مختلف آنها را در زندگی خود به کار می‌برد.						
پ)	۷. هر یک از موارد سمت راست با کدام یک از گزینه‌ها در سمت چپ مرتبط است؟ (یک مورد در سمت چپ اضافی است.) (متن صفحه‌ی ۱۰ کتاب درسی) <table border="1" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">الف) آب مایعی بی رنگ و بی بو و سیال است.</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">۱) تصور</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">ب) «عدالت»</td> <td style="text-align: center;">۲) استدلال</td> </tr> <tr> <td></td> <td style="text-align: center;">۳) تصدیق</td> </tr> </table>	الف) آب مایعی بی رنگ و بی بو و سیال است.	۱) تصور	ب) «عدالت»	۲) استدلال		۳) تصدیق
الف) آب مایعی بی رنگ و بی بو و سیال است.	۱) تصور						
ب) «عدالت»	۲) استدلال						
	۳) تصدیق						
ت)	جاهای خالی زیر را با کلمات مناسب تکمیل کنید. ۸. دانش منطق ابزاری در خدمت ... است. (متن صفحه‌ی ۴ کتاب درسی) ۹. برای تصور کردن یک مفهوم به ... آن کاری نداریم. (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی) ۱۰. وظیفه منطق ... است. (متن صفحه‌ی ۹ کتاب درسی) ۱۱. در تصدیق ... را به چیزی نسبت داده یا از آن سلب می‌کنیم. (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی)						

ردیف	سؤالات				
ث	به سؤالات زیر پاسخ کوتاه دهید. ۱۲. اگر کسی نداند «خواندن کتاب چه مزایایی دارد» چگونه درستی این جمله را برای وی ثابت کنیم؟ (متن صفحه‌ی ۹ کتاب درسی) ۱۳. جمله «ضلع‌های مربع با هم مساوی است» در کدام حیطة منطق قرار می‌گیرد؟ (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی) ۱۴. در این کتاب مغالطه به چه معنا به کار رفته است؟ (متن صفحه‌ی ۳ کتاب درسی) ۱۵. از چه طریقی می‌توانیم تصورات مجهول را به تصورات معلوم تبدیل کنیم؟ (متن صفحه‌ی ۹ کتاب درسی) ۱۶. اگر کسی تصویری از «اسب آبی» نداشته باشد چگونه می‌توانیم آن را به وی معرفی کنیم؟ (متن صفحه‌ی ۹ کتاب درسی)				
ج	۱۷. با توجه به موارد زیر جدول را کامل کنید. (متن صفحه‌ی ۱۰ کتاب درسی) «کوه دماوند، انسان، نماز ستون دین است، مستطیل شکلی است که اضلاعش دو به دو برابرند» <table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <tr> <td>تصویر</td> <td>تصدیق</td> </tr> <tr> <td style="height: 30px;"></td> <td style="height: 30px;"></td> </tr> </table>	تصویر	تصدیق		
تصویر	تصدیق				
چ	۱۸. هر یک از اصطلاحات زیر را تعریف کنید. الف) استدلال: (متن صفحه‌ی ۹ کتاب درسی) ب) تصور: (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی)				
ح	به سؤالات زیر پاسخ کامل دهید. ۱۹. توضیح دهید چرا منطق مختص محیط‌های تحصیلی و درس فلسفه نیست؟ (متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی) ۲۰. منطق چگونه انسان را قادر به تشخیص خطاهای ذهنی می‌کند؟ (متن صفحه‌ی ۴ کتاب درسی)				

۲۱. کدام گزینه درباره منطق نیست؟

(متن صفحه‌ی ۳ و ۴ کتاب درسی)

- ① علمی است که در پی جلوگیری از خطای اندیشه است.
- ② منطق راه‌های جلوگیری از خطای تفکر را نشان می‌دهد.
- ③ منطق علمی که در پی آن است که با بهره جویی از عقل به راز و رمز امور دست یابد.
- ④ منطق علمی که سعی در آموزش شیوه درست اندیشیدن دارد تا از این طریق خطاهای ذهنی را بشناسیم.

۲۲. تصور و تصدیق بودن عبارات زیر را به ترتیب مشخص کنید.

(متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی)

«مثلث - شاید این جمعه بیاید - زمین کروی است»

① تصور - تصور - تصدیق	② تصور - تصدیق - تصدیق
③ تصدیق - تصدیق - تصور	④ تصدیق - تصور - تصور

۲۳. مغالطه یعنی ... شناخت مغالطات برای منطق‌دان لازم است تا ... منطق با ... روش‌های جلوگیری و مواجهه با مغالطات را بیان

(متن صفحه‌ی ۳ و ۴ کتاب درسی)

می‌کند.

- ① خطای ذهنی ناشی از تأثیرات احساسی - شیوه درست اندیشیدن را بیاموزد - بیان قوانین حاکم بر ذهن
- ② هر گونه خطای اندیشه به طور عام - بتواند به پیشگیری از خطای اندیشه بپردازد - ارتقاء سطح تفکر و آموزش
- ③ خطای ذهنی ناشی از نتیجه گیری غلط - به آموزش شیوه های استدلال و فلسفه بپردازد - ارتقاء سطح تفکر و آموزش
- ④ هر گونه خطای اندیشه به طور عام - بتواند با آنها مبارزه کند - بیان قوانین حاکم بر ذهن

۲۴. فایده منطق این است که ... و ذهن انسان به طور طبیعی از ... پیروی می‌کند که منطق‌دانان آنها را کشف کرده و به صورت ... در

(متن صفحه‌ی ۴ و ۵ کتاب درسی)

اختیار ما قرار داده‌اند.

- ① جلوگیری از خطای اندیشه - قوانین - علم استدلال
- ② درست فکر کنیم و درست تصمیم بگیریم - قواعد - علم منطق
- ③ درست فکر کنیم و درست تصمیم بگیریم - قواعد - علم منطق و فلسفه
- ④ جلوگیری از خطای در استدلال - قوانین - دانش منطق

۲۵. کدام گزینه درباره منطق صحیح نمی‌باشد؟

(متن صفحه‌ی ۴ و ۵ کتاب درسی)

- ① منطق دانشی ابزاری است که در خدمت سایر علوم است؛ مانند سیستم‌های کنترل یک خودرو
- ② منطق مانند شاقول بناپی است که به‌کارگیری آن باعث به وجود آمدن بنای فکری مستحکمی می‌شود.
- ③ منطق علمی کاربردی است که نیازمند تمرین و ممارست است و آموختن منطق باید به صورت عملی فرا گرفته شود.
- ④ منطق علمی کاربردی به همراه دستورالعمل‌های نظری است که با دانستن این دستورالعمل‌ها فرد سریع و دقیق عوامل مغالطه را می‌شناسد.

۲۶. در تصور به ... و به واقعیت داشتن یا نداشتن آن کاری نداریم و در تصدیق حکم و ... وجود دارد که اوصافی را به چیزی نسبت

می‌دهیم یا سلب می‌کنیم و از بین «سیمرغ افسانه‌ای» و «سیمرغ افسانه است» ... تصدیق می‌باشد. (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی)

① ارتباط این تصور با سایر امور - قضاوت - سیمرغ افسانه است

② توصیف - ارتباط تصور با سایر امور - سیمرغ افسانه‌ای

③ بیان اوصاف - قضاوت - سیمرغ افسانه‌ای

④ حکم و نسبت - استدلال و تعریف - سیمرغ افسانه است

۲۷. معلوم ساختن یک تصدیق یا قضیه مجهول به کمک قضایای دیگر ... نام دارد و توصیف شیء جدید به کمک تصورات معلوم ...

نامیده می‌شود و برشمردن مزایای خرید اجناس تولید داخلی نوعی ... می‌باشد. (متن صفحه‌ی ۹ کتاب درسی)

① تعریف - استدلال - استدلال

② تعریف - استدلال - تعریف

③ استدلال - تعریف - استدلال

④ استدلال - تعریف - تعریف

۲۸. اگر بگوییم «زمرد سنگی قیمتی به رنگ سبز» و یا بگوییم «فلات دشتی است که ارتفاعش از دویست تا پنج هزار متر است» و «در

درمان دردهای عضلانی از مزایا و معایب ورزش صحبت به میان آوریم» به ترتیب به کدام یک از حیطه‌های منطق پرداخته‌ایم؟

(متن صفحه‌ی ۹ کتاب درسی)

① استدلال - تعریف - تعریف

② تعریف - تعریف - استدلال

③ استدلال - استدلال - استدلال

④ استدلال - تعریف - استدلال

۲۹. در بین موارد زیر به ترتیب کدام یک تصور و یا تصدیق است؟ (متن صفحه‌ی ۹ کتاب درسی)

(کوه سبلان آتشفشانی است - حرف غیرمنطقی - تصدیق‌های معلوم - بلیط الکترونیکی به صرفه است)

① تصدیق - تصدیق - تصور - تصدیق

② تصور - تصدیق - تصور - تصور

③ تصدیق - تصور - تصور - تصدیق

④ تصدیق - تصور - تصدیق - تصور

۳۰. هر یک از موارد زیر به ترتیب مربوط به کدام یک از دو کارکرد منطق می‌باشند؟ (متن صفحه‌ی ۹ کتاب درسی)

۱. برای صرفه‌جویی در زمان برای رسیدن به مرکز شهر از مترو استفاده کنید.

۲. منطق علمی ابزاری است که در خدمت سایر علوم است و نخستین بار توسط ارسطو گردآوری شده است.

۳. برای داشتن تفکری صحیح و جلوگیری و مواجهه با مغالطات باید منطق بیاموزید تا سطح تفکر جامعه را ارتقاء ببخشید.

۴. در تبلیغ بانک‌ها به این نکته اشاره می‌کند که بانکداری اسلامی را گسترش می‌دهند و بانکی بدون بهره هستند.

① استدلال - تعریف - استدلال - استدلال

② استدلال - استدلال - تعریف - استدلال

③ تعریف - استدلال - تعریف - استدلال

④ تعریف - تعریف - استدلال - تعریف

آبی سبز زرد

ضرورت بحث از حیثه‌های سه‌گانه ذهن، زبان و خارج
۵ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

اشتراک لفظ
۵ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

مغالطه اشتراک لفظ
۵ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

بار ارزشی کلمات در جملات
۱ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

مغالطه بار ارزشی کلمات
۳ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

نحوه دلالت لفظ بر معنا در جملات
۱۰ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

مغالطه توسل به معنای ظاهری
۱ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

مغالطه نگارشی کلمات
۵ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

مغالطه ابهام در عبارات
۲ پرسش شناسنامه دار

گام اول: میزان تسلط خود را با رنگ مشخص کنید.
آبی: مسلطم
سبز: نسبتاً مسلطم
زرد: مسلط نیستم.
گام‌های بعدی: اگر گام اولتان زرد بود، در نوبت‌های بعدی مطالعه و تمرین، در صورتی که پیشرفت کردید می‌توانید خانه‌های سبز یا آبی را رنگ کنید.

لفظ و معنا

- مجموع پرسش‌ها: ۳۷
- ۱۱ پرسش چهارگزینه‌ای:
- ۲۶ پرسش تشریحی:
- ۱۰ مفهوم کلیدی
- ۹ موضوع

- دلالات تطبیقی
- دلالات تضمینی
- دلالات التزامی

۱۰ مفهوم کلیدی

حیطه های سه گانه - اشتراک لفظ - مغالطه اشتراک لفظ - مغالطه با ارزش کلمات - دلالت مطابقی - دلالت تضمینی - دلالت التزامی - مغالطه توسل به معنای ظاهری - مغالطه شیوه نگارش کلمات - مغالطه ابهام در عبارات

لفظ و معنا

اهداف کلی درس

در پایان این درس دانش آموزان گرامی خواهند توانست به سؤالات زیر پاسخ دهند.

- ❖ چرا بحث از الفاظ و معنا در منطق ضروری است؟
- ❖ اشتراک لفظ را تعریف کرده و مثال بزنید.
- ❖ مغالطه اشتراک لفظ را با مثال توضیح دهید.
- ❖ آیا بار ارزشی کلمات یکسان است؟ مثال بزنید.
- ❖ مغالطه بار ارزشی کلمات را با مثال توضیح دهید.
- ❖ اقسام دلالت لفظ بر معنا را نام ببرید.
- ❖ مغالطه توسل به معنای ظاهری چیست؟ یک نمونه مثال بزنید.
- ❖ مغالطه نگارش کلمات را توضیح داده و برای هر مورد یک مثال طراحی کنید.
- ❖ مغالطه ابهام در عبارات چیست؟ مثال بزنید.

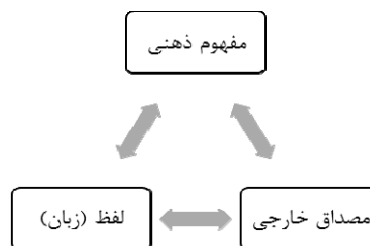
درسنامه

✓ ضرورت بحث از حیطه های سه گانه (ذهن، زبان، فارغ)

مطالبی که بیان می کنیم مربوط به سه حیطه است:

- ۱- الفاظ: آرزو چهار حرف دارد.
- ۲- ذهن: آرزو، گاه خیالی دست نیافتنی است.
- ۳- خارج: آرزو دختردایی من است.

از آنجا که میان این سه حیطه ارتباط وجود دارد، خطا در هر یک از این حوزه ها می تواند در حوزه های دیگر تأثیرگذار باشد؛ مثلاً خطا در الفاظ ممکن است سبب خطا در ذهن یا خطا در خارج و ... شود.

وظیفه منطق جلوگیری از خطای اندیشه و ذهن است و ذهن با دو حیطة زبان (الفاظ) و جهان خارج ارتباط دارد؛ لذا بحث از «لفظ و معنا» و بحث از رابطه «مفهوم و مصداق» (درس سوم) ضرورت می‌یابد.

مثال کلمات مشخص شده در جمله‌های زیر ناظر بر کدام یک از حیطة‌های سه‌گانه است؟

«انسان پنج حرف دارد.» «انسان بودن آرزوی من است.»

۱- خارج - ذهن ۲- زبان - ذهن

پاسخ: گزینه «۲» درست است.

✓ اشتراک لفظ

برای بیان و انتقال افکار از الفاظ استفاده می‌کنیم. از آنجا که خطای در الفاظ و معانی آنها موجب خطا در فکر می‌شود، پس بحث الفاظ مورد توجه منطق است. در واقع علم منطق اصول کلی را در ساحت زبان (الفاظ) بیان می‌کند که به ما در جلوگیری از خطای اندیشه کمک می‌نماید.

اشتراک لفظ (مشترک لفظی): یک لفظ دارای معانی مختلفی است؛ مانند لفظ شیر که در زبان فارسی سه معنا دارد.

✓ **مغالطه اشتراک لفظ:** اشتباه گرفتن کلماتی که ظاهری مشترک دارند، باعث بروز مغالطه «اشتراک لفظ» می‌شود؛ مانند: او

سیر است؛ سیر بدبو است؛ پس او بدبو است!

✓ بار ارزشی کلمات

کلمات در جملات مختلفی که به کار می‌روند، بار ارزشی متفاوتی دارند؛ مثلاً کلمات لجوج، مصمم، تزلزل‌ناپذیر، استوار، کله‌شق و پایبند، وقتی در جملات متفاوتی به کار می‌روند پیام یکسانی را به شنونده منتقل نمی‌کنند. این کلمات می‌توانند بار ارزشی مثبت، منفی یا خنثی داشته باشند.

✓ **مغالطه بار ارزشی کلمات:** به کار بردن اشتباهی یا عمدی کلماتی که معنای یکسان دارند، اما بار ارزشی متفاوت دارند،

می‌تواند منشأ خطای اندیشه باشد که به آن «مغالطه بار ارزشی کلمات» می‌گویند؛ مانند: همسایه ما سر به نیست شد (بار ارزشی منفی)، همسایه ما فوت شد (بار ارزشی خنثی)، همسایه ما به رحمت خدا رفت (بار ارزشی مثبت).

مثال نوع مغالطه «انگور شیرین است؛ شیرین همسر خسرو است؛ پس انگور همسر خسرو است» چیست؟

۱- مغالطه اشتراک لفظ ۲- مغالطه بار ارزشی کلمات

پاسخ: گزینه «۱» درست است.

✓ نمونه دلالت لفظ بر معنا در جملات:

۱- دلالت مطابقی: لفظی که هدف از کاربرد آن در جمله، معنای اصلی و نخست آن است و لذا دلالت لفظ، مطابق با معنای اصلی لفظ است؛ مانند: کتابم را گم کردم.

۲- دلالت تضمینی: لفظی که هدف از کاربرد آن در جمله، بخشی از معنای اصلی آن است و لذا دلالت لفظ بر معنا متضمن بخشی از معنای اصلی لفظ است؛ مانند: ماشینم خراب شد.

۳- دلالت التزامی: لفظی که هدف از کاربرد آن در جمله، امری بیرون از معنای آن است و لذا دلالت لفظ بر معنا، بر لازمه یک شیء دلالت می‌کند؛ مانند: پدرم شیر است.

مثال نوع دلالت لفظ خط کشیده شده را مشخص کنید. «او حاتم بخشی می‌کند.»

۱- دلالت التزامی ۲- دلالت تضمینی

پاسخ: گزینه «۱» درست است.

✓ مغالطه توسل به معنای ظاهری:

به کار بردن معنای مطابقی، تضمینی و التزامی کلمات به جای یکدیگر به خطای اندیشه منتهی می‌شود که به آن مغالطه «توسل به معنای ظاهری» می‌گویند؛ مانند: محمدشاه قاجار در حرم امام رضا (ع) قسم یاد کرد که هرگز خون وزیرش را نریزد، لذا دستور داد تا او را خفه کنند.

✓ مغالطه نگارشی کلمات:

در انتقال معنای به دیگران می‌توان از دو روش استفاده کرد: روش کتبی و روش شفاهی.

اشتباه در کتابت و نگارش کلمات هم می‌تواند موجب خطای اندیشه شود که به آن مغالطه «نگارش کلمات» می‌گویند. این مغالطه دو حالت دارد:

۱- عدم رعایت دقیق علائم سجاوندی و حرکات مانند جمله: به نظر علی، احمدی دانشجوی خوبی است یا به نظر، علی احمدی دانشجوی خوبی است.

۲- دیکته غلط کلمات مانند: فردا سفر تمام می‌شود یا فردا صفر تمام می‌شود.

✓ مغالطه ابهام در عبارات

استفاده از عبارات دوپهلوی نیز می‌تواند به خطای اندیشه منجر شود که به آن مغالطه «ابهام در عبارات» می‌گویند؛ مانند: رستم بر اسب نشست، دستی بر سرش کشید و حرکت کرد.

مثال نوع مغالطات زیر را مشخص کنید.

«پلنگ به دنبال آهو بود که شکارچی به او شلیک کرد.» و «چو از او گشتی همه چیز از تو گشت»

۱- مغالطه ابهام در عبارت - مغالطه نگارشی کلمات ۲- مغالطه ابهام در عبارات - مغالطه اشتراک لفظ

پاسخ: گزینه «۲» درست است.

فراتر از کتاب

ارسطو مغالطه را نوعی خلط بین اصل و شبیه به اصل، در حیطة سخن و استدلال می‌داند.

ردیف	سؤالات									
الف)	تعیین کنید کدام عبارت صحیح و کدام یک غلط است؟ ۳۱. انسان برای بیان و انتقال افکار خود به دیگران از الفاظ استفاده می‌کند. (متن صفحه‌ی ۱۳ کتاب درسی) ۳۲. مغالطه اشتراک لفظ از شایع‌ترین انواع خطاهای ذهنی است. (متن صفحه‌ی ۱۴ کتاب درسی) ۳۳. دلالت التزام در بردارنده بخشی از معنای اصلی لفظ است. (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی) ۳۴. در هر زبان، شناسایی الفظی که چند معنا دارند کمکی به خطای اندیشه نمی‌کند. (متن صفحه‌ی ۱۵ کتاب درسی)									
ب)	گزینه صحیح را انتخاب کنید. ۳۵. در عبارت «آن خانم ستاره شده است؛ ستاره مهربان است، آن خانم مهربان شده است» لفظ مشترک و معانی مختلف آن در کدام گزینه آمده است؟ (متن صفحه‌ی ۱۳ کتاب درسی) (۱) ستاره - مشهور شدن - شیء نورانی (۲) آن خانم - کم‌پیدا - نام شخص (۳) ستاره - مشهور شدن - نام شخص (۴) آن خانم - کم‌پیدا - شیء نورانی ۳۶. به لفظی که دارای معانی متعددی است ... می‌گویند؛ مانند ... (متن صفحه‌ی ۱۳ کتاب درسی) (۱) اشتراک لفظ - معلم و مدرس (۲) الفاظ مترادف - املاء و دیکته (۳) الفاظ مترادف - شیر و سیر (۴) اشتراک لفظ - تیر و تیر									
پ)	۳۷. هر یک از موارد سمت راست با کدام یک از گزینه‌ها در سمت چپ مرتبط است؟ (یک مورد در سمت چپ اضافی است.) <table border="1"> <tr> <td>الف) بار ارزشی مثبت</td> <td>(متن صفحه‌ی ۲۱ کتاب درسی)</td> <td>۱) کیفم را دزد برد.</td> </tr> <tr> <td>ب) دلالت مطابقی</td> <td>(متن صفحه‌ی ۲۱ کتاب درسی)</td> <td>۲) تیرباران شدن</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>۳) در قید حیات نبودن</td> </tr> </table>	الف) بار ارزشی مثبت	(متن صفحه‌ی ۲۱ کتاب درسی)	۱) کیفم را دزد برد.	ب) دلالت مطابقی	(متن صفحه‌ی ۲۱ کتاب درسی)	۲) تیرباران شدن			۳) در قید حیات نبودن
الف) بار ارزشی مثبت	(متن صفحه‌ی ۲۱ کتاب درسی)	۱) کیفم را دزد برد.								
ب) دلالت مطابقی	(متن صفحه‌ی ۲۱ کتاب درسی)	۲) تیرباران شدن								
		۳) در قید حیات نبودن								
ت)	جاهای خالی زیر را با کلمات مناسب تکمیل کنید. ۳۸. اگر در آموزشگاه رانندگی ثبت‌نام کنید که نامش مشابه نام آموزشگاه موردنظر ما بوده دچار خطای ... شده‌ایم. (متن صفحه‌ی ۱۲ کتاب درسی) ۳۹. جلوگیری از خطای اندیشه و ذهن وظیفه ... است. (متن صفحه‌ی ۱۲ کتاب درسی) ۴۰. در عبارت «محسن در کسب‌وکار خود تلاش و پشتکار دارد و سعید در حرفه خود حرص و طمع دارد» از مغالطه ... استفاده شده است. (متن صفحه‌ی ۱۵ کتاب درسی) ۴۱. در عبارت «دوستم بیمار شده و در بیمارستان بستری است» از دلالت ... استفاده شده است. (صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی)									

ردیف	سؤالات						
ث	پاسخ صحیح را انتخاب کنید. ۴۲. در عبارت «او سفیر روسیه است و او سفیر روسیه است» چه نوع مغالطه‌ای وجود دارد؟ (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی) الف) بار ارزشی کلمات ب) نگارشی کلمات ۴۳. اشتباه گرفتن کلماتی که ظاهری مشترک دارند، باعث بروز چه مغالطه‌ای می‌شود؟ (متن صفحه‌ی ۱۳ کتاب درسی) الف) اشتراک لفظ ب) توسل به معنای ظاهری						
ج	به سؤالات زیر پاسخ کوتاه دهید. ۴۴. مغالطه موجود در استدلال «علی شیر خداست»، «شیر برای بدن مفید است»، «علی نیز چنین حکمی را دارد» را مشخص کنید. (متن صفحه‌ی ۱۳ کتاب درسی) ۴۵. در استدلال «تمام کسانی که در این بانک سرمایه‌گذاری کرده‌اند به خوشبختی رسیده‌اند» از چه نوع مغالطه‌ای استفاده شده است؟ (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی) ۴۶. ذهن انسان با چه حیطه‌هایی ارتباط برقرار می‌کند؟ (متن صفحه‌ی ۱۲ کتاب درسی) ۴۷. چرا مبحث الفاظ در منطق مورد توجه قرار می‌گیرد؟ (متن صفحه‌ی ۱۳ کتاب درسی) ۴۸. در عبارات زیر الفاظ مشترک را مشخص کرده و معانی مختلف آن را بنویسید. (صفحه‌های ۱۳ و ۱۴ کتاب درسی) «علی شیر است؛ شیر سلطان جنگل است؛ پس علی سلطان جنگل است.» ۴۹. دلالت به چه معناست و دلالت یک لفظ بر معنای آن چیست؟ (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی) ۵۰. در عبارت «میزم شکسته است آن را برای تعمیر به نجاری می‌برم» نوع دلالت لفظ بر معنا را مشخص کنید. (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی) ۵۱. مغالطه نگارشی کلمات، ناشی از عدم رعایت دقیق چه مواردی است؟ (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی) ۵۲. در عبارت «بشقاب از دستم افتاد و شکست» چه نوع دلالت بر لفظ بر معنا به کار رفته است؟ (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی)						
چ	۵۳. با توجه به موارد زیر جدول را کامل کنید. (متن صفحه‌ی ۱۵ کتاب درسی) «خسیس - دندان‌گرد - حسابگر - آینده‌نگر - آب از دستش نمی‌چکد - قناعت‌پیشه» <table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <thead> <tr> <th>بار ارزشی مثبت</th> <th>بار ارزشی منفی</th> <th>بار ارزشی خنثی</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td> </td> <td> </td> <td> </td> </tr> </tbody> </table>	بار ارزشی مثبت	بار ارزشی منفی	بار ارزشی خنثی			
بار ارزشی مثبت	بار ارزشی منفی	بار ارزشی خنثی					
ح	۵۴. هر یک از اصطلاحات زیر را تعریف کنید. الف) دلالت مطابقی: (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی) ب) مغالطه توسل به معنای ظاهری: (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)						
خ	به سؤالات زیر پاسخ کامل دهید. ۵۵. دوبهلو بودن عبارت روباه به دنبال خرگوش بود که مار او را گزید» را توضیح دهید. (متن صفحه‌ی ۱۹ کتاب درسی) ۵۶. چرا باید متوجه بار ارزشی کلماتی که می‌شنویم باشیم؟ (متن صفحه‌ی ۱۵ کتاب درسی)						

۵۷. در عبارات «آرزو دختر رئیس است، آرزو خیالی دست نیافتنی است، پس دختر رئیس خیالی دست نیافتنی است» و عبارت «رستم بر اسب نشست و دستی به سرش کشید و حرکت کرد» چه نوع خطای اندیشه (مغالطه) به ترتیب به کار رفته است؟
(متن صفحه‌های ۱۳ و ۱۹ کتاب درسی)

① مغالطه اشتراک لفظ - مغالطه خطای ذهنی

② مغالطه خطای ذهنی - ابهام در عبارات

③ مغالطه اشتراک لفظ - ابهام در عبارات

④ مغالطه خطای ذهنی - مغالطه شیوه نگارش کلمات

۵۸. کدام یک از گزینه‌های زیر صحیح نیستند؟
(متن صفحه‌های ۱۳ کتاب درسی)

① علم منطق وابسته به زبان خاصی نیست و به همین خاطر وارد قواعد صرف و نحو نمی‌شود.

② خطای در الفاظ می‌تواند به خطای در اندیشه منجر شود و علم منطق با توجه به قواعد صرف و نحو زبانی خاص به بحث الفاظ می‌پردازد.

③ علم منطق به بررسی اصول کلی می‌پردازد که اطلاع و آگاهی از آنها به ما در جهت جلوگیری از خطای اندیشه باری می‌رساند.

④ برای بیان و انتقال افکار خود به دیگران از الفاظ استفاده می‌کنیم و خطای در الفاظ می‌تواند باعث خطا در اندیشه شود.

۵۹. در عبارت «عفو لازم نیست اعدامش کنید» و «من از راهنمایی شما پشیمانم» و «هشدارهای تکان‌دهنده مأمورین اثرگذار بود»

به ترتیب چه نوع مغالطه‌ای ممکن است در آنها وجود داشته باشد؟
(متن صفحه‌های ۱۸ و ۱۹ کتاب درسی)

① مغالطه ابهام در عبارات، مغالطه نگارشی کلمات، مغالطه بار ارزشی کلمات

② مغالطه نگارشی کلمات، مغالطه ابهام در عبارات، مغالطه بار ارزشی کلمات

③ مغالطه توسل به معنای ظاهری، مغالطه بار ارزشی کلمات، مغالطه ابهام در عبارات

④ مغالطه نگارشی کلمات، مغالطه ابهام در عبارات، مغالطه ابهام در عبارات

۶۰. شایع‌ترین انواع خطاهای ذهنی ... است. استفاده از عبارات دویپهلوی می‌تواند باعث خطای ... شود. معانی را می‌توان به صورت کتبی و ... به دیگران منتقل کرد و عدم رعایت علایم سجاوندی می‌تواند منجر به ... گردد.

(متن صفحه‌های ۱۴، ۱۸ و ۱۹ کتاب درسی)

① مغالطه اشتراک لفظ - مغالطه بار ارزشی کلمات - شفاهی - مغالطه توسل به معنای ظاهری

② مغالطه اشتراک لفظ - مغالطه ابهام در عبارات - شفاهی - مغالطه نگارشی کلمات

③ مغالطه نگارشی کلمات - مغالطه ابهام در عبارات - مطابقی - مغالطه ابهام در عبارات

④ مغالطه توسل به معنای ظاهری - مغالطه نگارشی کلمات - نگارشی - مغالطه ابهام در عبارات

۶۱. کدام عبارت درباره «مغالطه بار ارزشی کلمات» صحیح نیست؟
(متن صفحه‌های ۱۵ کتاب درسی)

① کلمات و الفاظی که در زندگی به کار می‌بریم دارای بارهای ارزشی متفاوتی هستند.

② به کار بردن اشتباهی یا عمدی کلماتی که دارای بار ارزشی متفاوتی هستند؛ می‌تواند سبب مغالطه شود.

③ از شایع‌ترین انواع خطاهای ذهنی است که عدم رعایت دیکته کلمات می‌تواند منجر به این مغالطه شود.

④ کلمات پیام ضمنی را به شنونده کلمات منتقل می‌کنند که یا به عمد یا غیرعمد از آن می‌توان مغالطه کرد.

۶۲. دلالت لفظ بر معنا گاهی بر آنچه لازمه یک شیء است دلالت می‌کند که آن را دلالت ... می‌نامند مانند ... و دلالت ... دلالتی

(متن صفحه‌های ۱۶ کتاب درسی)

است که منظور از لفظ بخشی از معنای اصلی آن است، مانند ...

① دلالت مطابقه، خانه ام را دزد برد، التزام، میز شکست

② دلالت التزام، میز شکست، تضمن، از مدرسه بپرس

③ دلالت التزام، از مدرسه بپرس، تضمن، میز شکست

④ دلالت تضمن، میز شکست، دلالت مطابقه، کتابم را گم کردم

۶۳. اگر با تغییر علایم سجاوندی معانی جملات تغییر کند، مغالطه ... و اگر منشأ خطای اندیشه عباراتی با مشخص نبودن مرجع ضمیر

باشد مغالطه ... است و در عبارت «اگر تهران بیایی تو را سردار کنم» مغالطه نوع ... وجود دارد.

(متن صفحه‌ی ۱۸ و ۱۹ کتاب درسی)

① نگارشی کلمات - مغالطه ابهام در عبارات - اشتراک لفظ

② اشتراک لفظ - مغالطه نگارشی کلمات - ابهام در عبارات

③ نگارشی کلمات - مغالطه ابهام در عبارات - نگارشی کلمات

④ نگارشی کلمات - مغالطه ابهام در عبارات - ابهام در عبارات

(متن صفحه‌ی ۱۳ کتاب درسی)

۶۴. کدام گزینه درباره مغالطه اشتراک لفظ صحیح است؟

① کلماتی که دارای بار ارزشی هستند و پیام ضمنی را به شنونده کلمات منتقل می‌کنند مغالطه اشتراک لفظ هستند.

② کلماتی که ظاهری مشترک دارند اما مرجع ضمیر آنها مشخص نیست، می‌توانند مغالطه اشتراک لفظ ایجاد کنند.

③ گاه یک لفظ واحد معنای متعددی را بیان می‌کند که می‌تواند منجر به خطای اندیشه شود که شایع‌ترین نوع خطای ذهنی نیز هست.

④ شایع‌ترین خطای ذهنی که ناشی از چند لفظ که دارای معانی متعددی هستند را مغالطه اشتراک لفظ می‌گویند.

۶۵. اگر بگوییم «او چشم و چراغ این قبیله است»، این لفظ چه نوع دلالت بر معنایی را بیان می‌کند؟ (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی)

① دلالت تضمن

② دلالت مطابقه

③ دلالت التزام

④ دلالت عقلی

۶۶. در عبارات «مدرسه سازنده فرهنگ است» و «خواب زن چپ است» و «در زلزله اخیر خانه خراب شدم» به ترتیب کدام گزینه

(متن صفحه‌ی ۱۶ و ۱۸ کتاب درسی)

صحیح است؟

① دلالت التزام، مغالطه نگارشی کلمات، دلالت التزام

② دلالت تضمن، مغالطه ابهام در عبارات، دلالت تضمن

③ دلالت التزام، مغالطه توسل به معنای ظاهری، دلالت تضمن

④ دلالت تضمن، مغالطه نگارشی کلمات، دلالت التزام

۶۷. در عبارت «خانه‌کشی کردم» و «پیش از غذا دست‌های خود را بشوید» به ترتیب چه نوع دلالت‌هایی وجود دارد؟

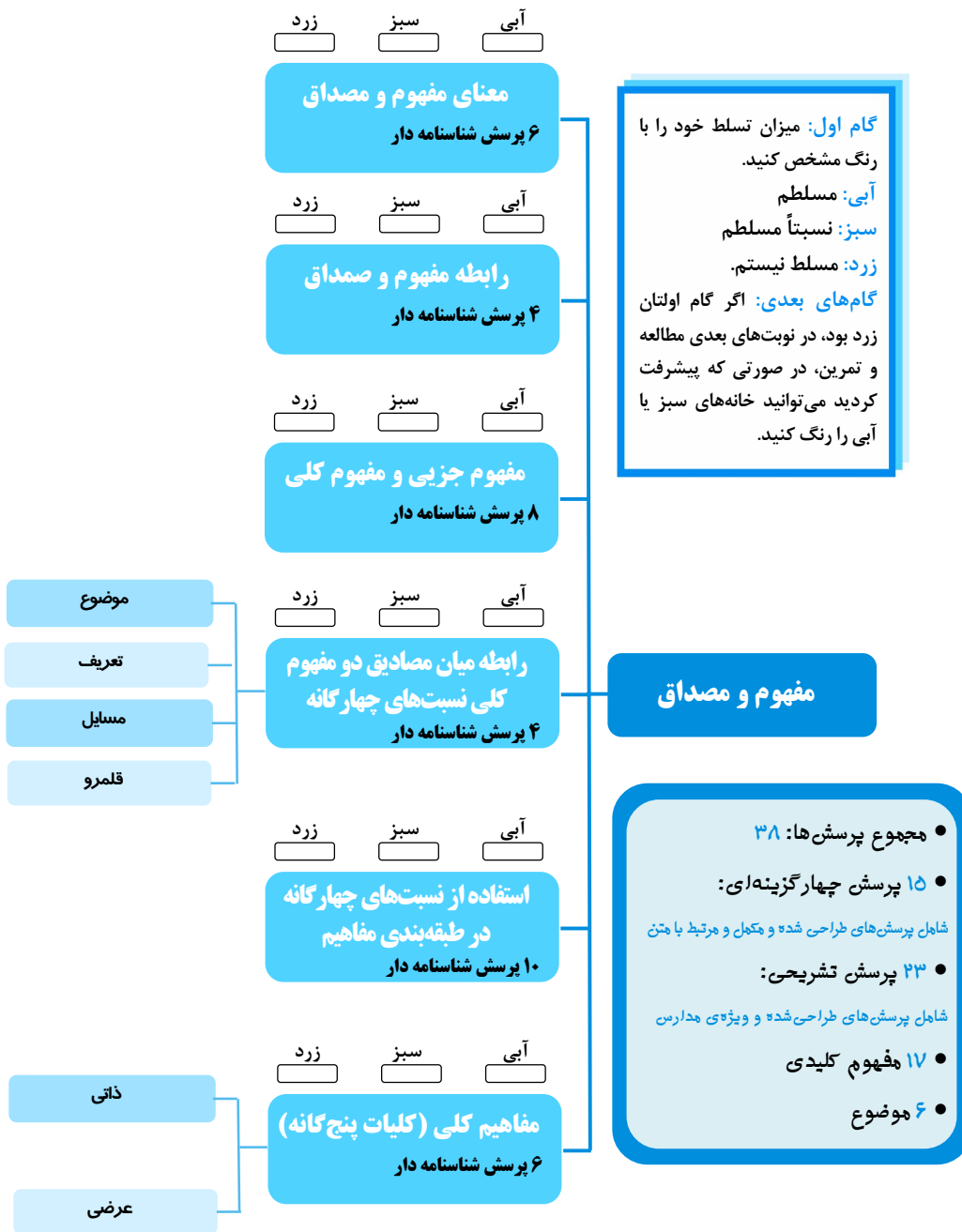
(متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی)

① التزام، تضمن

② تضمن، التزام

③ تضمن، مطابقه

④ مطابقه، التزام

۱۷ مفهوم کلیدی

مفهوم و مصداق

مفهوم - مصداق - جزئی - کلی - تساوی - تباین - عموم و خصوص مطلق - عموم و خصوص منوجه -
نسبت‌های چهارگانه - کلیات پنج‌گانه - ذاتی - عرضی - جنس - فصل - نوع - عرض خاص - عرض عام

اهداف کلی درس

در پایان این درس دانش‌آموزان گرامی خواهند توانست به سؤالات زیر پاسخ دهند.

- ❖ مفهوم و مصداق را با مثال توضیح دهید.
- ❖ رابطه مفهوم و مصداق را بنویسید.
- ❖ مفهوم جزئی و کلی را تعریف کرده و مثال بزنید.
- ❖ رابطه مصادیق دو مفهوم با یکدیگر چند حالت دارد؟ نام آن چیست؟
- ❖ نسبت‌های چهارگانه چه کاربردی در طبقه‌بندی مفاهیم دارند؟
- ❖ ذاتی و عرضی را تعریف کرده و مثال بزنید.
- ❖ کلیات پنج‌گانه ذاتی و عرضی را نام برده و در یک خط تعریف کنید.

درس‌نامه

✓ معنای مفهوم و مصداق:

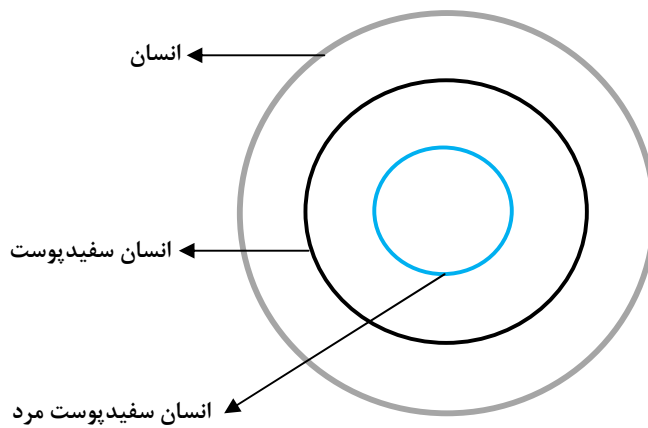
منبر: آنچه از معنای کلمات می‌فهمیم و درک می‌کنیم.

مصداق: اشیای خارجی که مفاهیم به آنها اشاره دارند؛ مانند کلمه پیامبر که مفهومی دارد و پیامبرانی چون حضرت ابراهیم (ع)، حضرت

موسی (ع)، حضرت عیسی (ع) و ... مصداق‌های مفهوم پیامبرند.

✓ رابطه مفهوم و مصداق:

هر چه مفهوم عام‌تر باشد، تعداد مصداق آن بیشتر است و هر چه مفهوم خاص‌تر باشد، تعداد مصداق آن کمتر است؛ مانند مفهوم انسان که مفهوم عامی است و همه انسان‌ها در جهان خارج، مصداق آن هستند، اما مفهوم انسان سفیدپوست، مفهوم خاص‌تری است و لذا افراد و مصداق آن کمتر هستند، زیرا انسان‌های سیاه‌پوست و رنگین‌پوست را در بر نمی‌گیرد. هم‌چنین انسان سفیدپوست مرد باز مفهوم خاص‌تری است که مصداق‌های کمتری دارد.

مثال کدام یک از مفاهیم «دایره» و «شکل» مصداق بیشتری دارند؟ چرا؟

۱- دایره زیرا مفهوم عام‌تری است. ۲- شکل زیرا مفهوم عام‌تری است.

پاسخ: گزینه «۲» درست است.

✓ مفهوم جزئی و مفهوم کلی:

منه‌وم جزئی:

مفهومی که مصداق آن کاملاً مشخص است و قابلیت انطباق بر بیش از یک مورد را ندارد.

۱- اسم خاص مانند احمد، رخس، رود ارس و ...

اقسام مفهوم جزئی

۲- مفاهیمی که همراه با ضمائر اشاره «این و آن» باشد؛ مانند این کتاب، آن میز و ...

مفهومی که قابلیت انطباق بر بیش از یک مورد را دارد، خواه این موارد، موارد واقعی خارجی باشند مانند میز، صندلی، کوه طلا و ...

- مفهوم کلی از نظر مصداق
- ۱- مصادیق خارجی متعدد دارد؛ مانند کتاب، درخت، حیوان و ...
 - ۲- تنها یک مصداق خارجی دارد؛ مانند تنها پسر مجید، مولود کعبه و ...
 - ۳- اصلاً مصداق خارجی ندارد و همه مصادیق آن فرضی و ذهنی است؛ مانند ققنوس، شریک خداوند، دیو و ...

مثال در جمله زیر به ترتیب کلمات خط کشیده شده، کلی هستند یا جزئی؟

«مرقد امام رضا (ع) در شهر مقدس مشهد قرار دارد.»

۱- جزئی - جزئی ۲- جزئی - کلی

پاسخ: گزینه «۱» درست است.

✓ رابطه میان مصادیق دو مفهوم کلی: نسبت‌های چهارگانه (نسبت اربع)

اگر رابطه مصادیق دو مفهوم، هر یک با دایره‌ای نشان داده شود، چهار حالت قابل تصور است:

۱- رابطه تساوی:

دو دایره کاملاً بر هم منطبق هستند، یعنی افراد و مصادیق مفهوم اول دقیقاً همان افراد و مصادیق مفهوم دوم هستند؛ مانند مثلث و

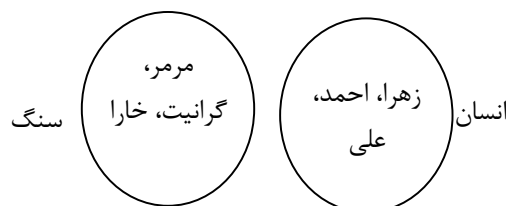
سه ضلعی، که هر مثلثی سه ضلعی است؛ هر سه ضلعی مثلث است.

۲- رابطه تباین:

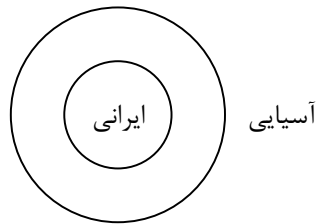
دو دایره اصلاً مصداق مشترکی ندارند و مابین و ناسازگار با هم هستند. مانند انسان و سنگ که هیچ انسانی سنگ نیست و هیچ سنگی

انسان نیست.

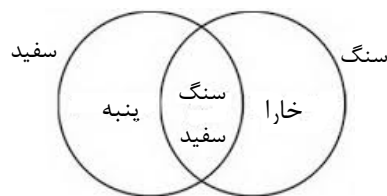
۳- رابطه عموم و خصوص مطلق:

یک دایره بزرگ‌تر از دایره دیگری است و دایره کوچک‌تر در داخل دایره بزرگ‌تر قرار دارد؛ یعنی مصادیق یک مفهوم عام‌تر و مصادیق دیگری خاص‌تر است. مانند آسیایی و ایرانی که هر ایرانی آسیایی است. اما برخی از آسیایی‌ها ایرانی نیستند.

۴- رابطه عموم و خصوص من وجه:

دو دایره که با یکدیگر تلاقی دارند، یعنی دو مفهوم دارای مصادیق مشترک هستند اما هر یک از آنها مصادیقی دارد که در دیگری وجود ندارد. در این رابطه مصادیق هر یک از مفاهیم از جهتی عام‌تر از دیگری است و از جهتی خاص‌تر از آن است؛ مانند سنگ و سفید که بعضی سنگ‌ها سفید هستند و بعضی سنگ‌ها سفید نیستند.

مثال: به ترتیب میان مفاهیم «وجود و عدم» و «شاعر و معلم» کدام یک از نسبت‌های چهارگانه برقرار است؟

- ۱- تباین - تباین ۲- تباین - عموم و خصوص من وجه

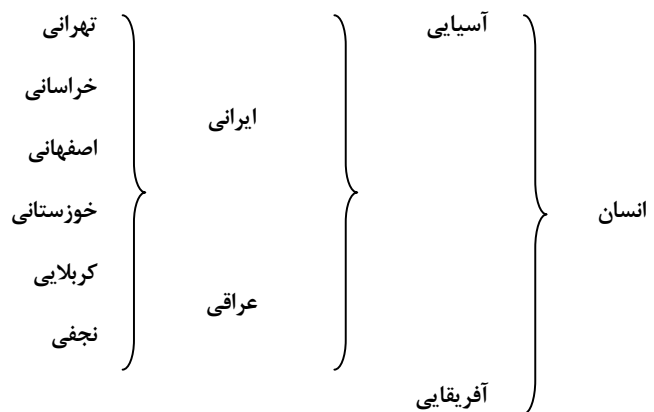
پاسخ: گزینه «۲» درست است.

✓ استفاده از نسبت‌های چهارگانه در طبقه‌بندی مفاهیم:

با طبقه‌بندی مفاهیم، وجوه اشتراک آن مفاهیم با مفاهیم مشابه و وجوه اختلاف آن مفاهیم با مفاهیم غیرمشابه را مشخص می‌کنیم؛ پس در تقسیم‌بندی‌ها و دسته‌بندی‌ها از مفهوم عام آغاز می‌کنیم و به مفهوم خاص می‌رسیم.

نکته:

❖ با توجه به نسبت‌های چهارگانه میان مفاهیم، در یک دسته‌بندی درست، لازم است تا هر طبقه از مفاهیم نسبت به مفاهیم طبقه بعدی، رابطه عموم و خصوص مطلق داشته باشند و هم‌چنین اقسام مختلف یک مفهوم نسبت به یکدیگر رابطه تباین داشته باشند.

مثال در تقسیم مفهوم به جزئی و کلی، رابطه بین «مفهوم و کلی» و «جزئی و کلی» به ترتیب چیست؟

۱- عموم و خصوص مطلق، تباین ۲- تباین، عموم و خصوص مطلق

پاسخ: گزینه «۱» درست است.

مفاهیم کلی ذاتی و عرضی:

مفهوم ذاتی (ذرونی): ویژگی‌های اصلی یک شیء که بیانگر هویت اصلی آن شیء است، ذاتی نام دارد؛ مانند چرب بودن برای روغن.

مفهوم عرضی (بیرونی): ویژگی‌های غیراصولی شیء عرضی نام دارد؛ مانند رنگ برای دیوار.

تشخیص ذاتی یا عرضی بودن یک خصوصیت بر عهده منطق‌دان نیست، زیرا نیازمند اطلاعات کافی در حیطه‌های مختلف علمی است.